

بسم الله الرحمن الرحيم

مباحث مطرح شده در نشست تخصصی بایسته های پژوهش و تحقیق در مسئله مهدویت

استاد حجت الاسلام و المسلمین حاج آقا فریحی دام عزه

مباحث مطرح شده در این نشست که در اولین روز هفته پژوهش (۱۳۹۶/۹/۲۵) برگزار گردید، در دو محور تفکیک و معرفی سرفصل های مهدویت و منابع روایی مهدویت بود.

تفکیک و معرفی سرفصل های مهدویت

در ذیل موضوعاتی با محوریت انتظار، منجی در ادیان، امام مهدی(عج) در قرآن، امام مهدی(عج) در روایات، امام شناسی، مهدویت و غرب، فرقه های انحرافی و دعا شناسی به همراه معرفی موضوعات متفرقه در عرصه مهدویت معرفی می شود.

انتظار

- ۱- پیشینه انتظار
- ۲- فضیلت انتظار و پاداش منتظران
- ۳- انواع انتظار
- ۴- وظایف منتظران
- ۵- زنان و انتظار
- ۶- نقش انتظار ظهور حضرت مهدی (عج) در نهضت های سیاسی - اجتماعی
- ۷- نقش انتظار در پویایی جامعه اسلامی
- ۸- نقش علماء در تبیین انتظار

- ۹- نقش مهدی باوری در خود سازی
- ۱۰- مساله انتظار و پیامدهای آن در زندگی اجتماعی
- ۱۱- راهکارهای تقویت باور انتظار در کودکان
- ۱۲- نظام تربیتی انتظار
- ۱۳- تاثیر انتظار در شادابی و نشاط جامعه
- ۱۴- نقش انتظار در قدرت تحمل ناکامی ها
- ۱۵- نقش انتظار در کم شدن معضلات اجتماعی
- ۱۶- بررسی رابطه امید و انتظار
- ۱۷- پیوند عاشورا و انتظار

منجی در ادیان

- ۱- منجی در دین یهود
- ۲- منجی در دین زردشت
- ۳- منجی در دین مسیح
- ۴- موعود باوری و جهانی شدن
- ۵- موعود باوری و آرامش روانی
- ۶- موعود یهودی مسیحی
- ۷- موعود مسیحی
- ۸- پیشگویی های زمان ظهور

امام مهدی (عج) در قرآن

- ۱- آینده جهان از منظر قرآن
- ۲- یوسف زهرا (س) و یوسف قرآن
- ۳- مهدویت و سنت های الهی در قرآن
- ۴- بررسی آیه ۱۶ سوره حدید
- ۵- جامعه ایده ال از منظر قرآن
- ۶- آسیب شناسی جامعه منتظران از منظر قرآن
- ۷- وضعیت ادیان در آینده جهان از منظر قرآن
- ۸- موعود گرایی در قرآن
- ۹- اثبات زنده بودن امام زمان علیه السلام از منظر قرآن
- ۱۰- رجعت از منظر قرآن
- ۱۱- بررسی تفسیر آیه ۴ سوره مبارکه قدر
- ۱۲- بررسی تحقیقی آیه ۵ سوره مبارکه قصص
- ۱۳- بررسی آیات مربوط به ظهور حضرت
- ۱۴- بررسی آیه ۳۳ توبه
- ۱۵- آیا نام حضرت مهدی علیه السلام در قرآن آمده است

امام مهدی (عج) در روایات

- ۱- سیره امام مهدی علیه السلام در روایات اهل سنت
- ۲- شهادت یا رحلت امام مهدی علیه السلام در روایات اهل سنت
- ۳- جانشینان امام مهدی علیه السلام در روایات
- ۴- راههای شناخت مدعیان امام مهدی علیه السلام و مهدویت از منظر روایات
- ۵- دلایل منکرین مهدویت در اهل سنت
- ۶- ویژگی های ظاهری امام مهدی علیه السلام از منظر روایات
- ۷- حکومت جهانی امام مهدی علیه السلام از منظر روایات
- ۸- تعیین وقت ظهور از منظر روایات
- ۹- فناوری در عصر مهدوی از منظر روایات
- ۱۰- بررسی روایات محل حکومت حضرت مهدی علیه السلام
- ۱۱- آثار فردی مهدی باوری در روایات
- ۱۲- آثار اجتماعی مهدی باوری در روایات
- ۱۳- بررسی روایات مدت حکومت حضرت مهدی علیه السلام
- ۱۴- بررسی روایات مربوط به گسترش ظلم و فساد و تحلیل آن
- ۱۵- آخر الزمان از دیدگاه روایات
- ۱۶- سیره فردی امام مهدی علیه السلام در روایات قبل و بعد از ظهور
- ۱۷- ارتباط روایات (اشراف الساعه) و حضرت مهدی علیه السلام
- ۱۸- سرانجام شیطان در عصر ظهور

- ۱- ضرورت بحث در مورد مهدویت
- ۲- شناخت امام زمان علیه السلام
- ۳- نحوه غیبت امام مهدی علیه السلام
- ۴- راهکارهای تعجیل فرج
- ۵- توبه پذیری امام مهدی علیه السلام هنگام ظهور
- ۶- جلوه های محبت و رحمت امام زمان علیه السلام
- ۷- مفهوم غیبت و انواع غیبت
- ۸- زندگی حضرت در غیبت صغری
- ۹- نحوه ارتباط با نواب
- ۱۰- ملاقات در دوران اختفاء
- ۱۱- ملاقات در دوره غیبت صغری

- ۱- اندیشه مهدویت از منظر مستشرقان
- ۲- اومانيسم و اندیشه مهدویت
- ۳- کثرت گرایی در مهدویت
- ۴- فرجام شناسی و آینده پژوهشی
- ۵- مسئله مهدویت و تمدن غرب

فرقه های انحرافی

- ۱- ریشه یابی علل پیدایش فرقه های انحرافی
- ۲- آسیب شناسی مهدویت در تاریخ اسلام
- ۳- نقش مهدویت در به وجود آمدن قیام ها و جنبش های مردمی
- ۴- شیخیه، بستر پیدایش بابیت و بهائیت
- ۵- بررسی فرقه ضاله بهائیت
- ۶- بررسی فرقه ضاله بابیت
- ۷- نقش فرقه های انحرافی در گسترش بی دینی در جامعه
- ۸- میرزا حسین علی بهاء و ادعای رسالت
- ۹- نقش استعمار در ترویج بابیت و بهائیت
- ۱۰- شیخ احمد احسائی و پیدایش شیخیه

دعا شناسی

- ۱- مروری بر زیارت ال یس (بررسی محتوا و سند)
- ۲- مروری بر زیارت جامعه کبیره
- ۳- بررسی محتوا و سند دعای ندبه
- ۴- بررسی محتوا و سند دعای سلامتی امام زمان علیه السلام
- ۵- بررسی محتوای دعای عهد

۶- بررسی محتوای عظم البلاء

غیبت

۱- مفهوم غیبت و انواع غیبت

۲- زندگی حضرت در غیبت صغری

۳- نحوه ارتباط با نواب

۴- ملاقات در دوران اختفاء

۵- ملاقات در دوران غیبت صغری

موضوعات متفرقه

۱- فلسفه رجعت در عصر ظهور

۲- رجعت ائمه اثنی عشر

۳- اختیاری یا اجباری بودن رجعت

۴- شرایط ظهور از دیدگاه روایات

۵- بررسی کشتارهای پیش از ظهور

۶- ازدواج و فرزند داشتن امام مهدی (علیه السلام) از منظر روایات

۷- فواید نشانه های ظهور

۸- موانع ظهور از منظر روایات

۹- ارتباط معنوی با امام زمان علیه السلام در عصر غیبت

۱۰- ویژگی های امام مهدی علیه السلام نسبت به دیگر معصومین

۱۱- نقش امدادهای غیبی در پیروزی حضرت بعد از ظهور

۱۲- رابطه ظهور با قیامت

۱۳- بررسی مسئله آگاهی امام از زمان ظهور

۱۴- بررسی افسانه جزیره خضراء

۱۵- بررسی جایگاه امام زمان علیه السلام در عصر غیبت کبری

۱۶- امام حی از منظر قرآن

۱۷- آسیب شناسی جامعه منتظر از منظر قرآن

۱۸- وساطت در فیض از دیدگاه قرآن

۱۹- آیات تفسیری مهدویت

۲۰- آینده بشریت از دیدگاه قرآن

۲۱- شاخصه های دولت و جامعه زمینه ساز ظهور

۲۲- مهدویت و سنت های الهی در قرآن (استخلاف، استدراج....)

۲۳- موانع تحقق عدالت فراگیر از منظر قرآن

۲۴- نگاه عیسوی به مهدویت در تفاسیر اهل سنت (تحلیل و نقد)

۲۵- رابطه بین ظهور و هدف خلقت

۲۶- حجّت حی از منظر روایات مورد اتفاق فریقین

۲۷- توبه پذیری امام مهدی علیه السلام هنگام ظهور

۲۸- امام مهدی امیر مهر یا غضب

۲۹- راهکارهای تعجیل فرج

۳۰- شرائط و زمینه های ظهور از دیدگاه قرآن و روایات

۳۱- نحوه غیبت امام مهدی علیه السلام

۳۲- رابطه بین ظهور امام مهدی (علیه السلام) و نزول حضرت عیسی علیه السلام

۳۳- تفاوت های منتظر شیعه با منتظر سایر ادیان و مذاهب

۳۴- زمینه سازان ظهور و نقش زنان

۳۵- اهداف ظهور

۳۶- راه های تقرب به امام

۳۷- رابطه بین ظهور، رجعت و قیامت

۳۸- انگیزه های جعل حدیث در موضوع مهدویت

۳۹- اضطرار به حجت از منظر عقل و نقل

۴۰- راهکارهای شناخت موعود اسلام هنگام ظهور

۴۱- ارزش ایمان در عصر غیبت

۴۲- امام زمان علیه السلام و هدایت باطنی

۴۳- جایگاه و اهمیت معرفت امام زمان علیه السلام

۴۴- ظهور و امدادهای غیبی

۴۵- جلوه های محبت و رحمت امام زمان علیه السلام

۴۶- کودکان و فرهنگ مهدویت

۴۷- راهکارهای عینیت بخشیدن به مهدویت در زندگی مردم.

منابع روایی درباره حضرت مهدی (عج)

امام مهدی در منابع شیعه و سنی

برای آشنایی بهتر با منابع مهدویت، ابتدا آنها را به دو دسته شیعی و سنی تقسیم می‌کنیم و سپس بر اساس تاریخ صدور، آنها را بیان می‌کنیم. همچنین می‌توان آنها را در دو مقطع قبل از ولادت و بعد از ولادت امام مهدی (علیه السلام) دسته بندی کرد .

الف. منابع شیعه

یک. قبل از ولادت امام مهدی (علیه السلام)

۱. کتاب سلیم بن قیس؛ ابو صادق سلیم بن قیس هلالی عامری کوفی (م ۷۶ هـ). نام دیگر این کتاب اسرار آل محمد (صل الله علیه و آله و سلم) است.

۲. کتاب الغیبة للحجة؛ عباس بن هشام ابوالفضل الناشری (م ۲۲۰ هـ)

۳. کتاب اخبار المهدی؛ ابوسعید عباد بن یعقوب الرواجنی الکوفی (م ۲۵۰ هـ)

۴. کتاب القائم الصغير؛ حسن بن علی بن ابی حمزة البطائنی.

۵. کتاب الغیبة؛ ابواسحاق ابراهیم بن صالح الأنماطی.

دو. بعد از ولادت امام مهدی (علیه السلام)

برخی از این منابع، در کنار موضوعات دیگر، مباحث و روایات امام مهدی (علیه السلام) را نیز مطرح کرده‌اند و برخی دیگر ویژه امام موعود(ع) نگاشته شده است:

۲-۱ کتابهایی که امام مهدی را مطرح نموده اند.

۱. الکافی؛ محمد بن یعقوب بن اسحاق الكليني الرازي (م ۳۲۹ هـ). این کتاب از قدیمی ترین و معتبرترین کتب روایی شیعه است و از شرح های معروف آن می توان «مرآة العقول» و «وافی» را نام برد.

این کتاب بیش از شانزده هزار حدیث دارد که به تنهایی از؛ تعداد کل صحاح سته اهل سنت بیشتر است.
۲. قرب الإسناد؛ ابوالعباس عبدالله بن جعفر بن حسین بن مالک بن جامع حمیری .وی استاد شیخ کلینی است و با امام هادی (علیه السلام) و امام عسکری (علیه السلام) و به وسیله محمد بن عثمان عمروی با امام مهدی (علیه السلام) مکاتبه داشته است. این کتاب از اصول چهارصدگانه اولیه شیعه به حساب می رود و تعداد ۱۴۰۴ حدیث دارد.

۳. بصائر الدرجات؛ ابوجعفر محمد بن حسن بن فروخ صفار (م ۲۹۰ هـ) او از یاران امام حسن عسکری (علیه السلام) و شاگرد احمد برقی و استاد مرحوم کلینی است. این کتاب در فضایل اهل بیت (علیه السلام) (نگاشته شده و از معتبرترین اصول قدما و بزرگان شیعه است.

۴. المحاسن؛ ابوجعفر احمد بن محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی برقی (م ۲۷۴ یا ۲۸۰ هـ). این کتاب از بهترین کتابهای شیعه است و برخی آن را در ردیف کتب اربعه می دانند. این کتاب بسیار مفصل بوده که قسمتی از آن به دست ما رسیده است.

۵. کفایة الاثر فی النص علی الأئمة الاثني عشر (علیه السلام)؛ ابوالقاسم علی بن محمد بن علی خزاز قمی رازی. وی از راویان و فقهای برجسته شیعه، در نیمه دوم قرن چهارم است. در قم متولد شد و شاگرد شیخ صدوق بود.

۶. الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد؛ شیخ مفید ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان عکبری بغدادی (م

۴۱۳ هـ). وی استاد شیخ طوسی، سید مرتضی و سید رضی بود. این کتاب در بردارنده تاریخ و فضایل ائمه معصومین (علیه السلام) است.

۲-۲ کتاب‌های ویژه امام عصر (علیه السلام)

تعدادی از کتاب‌هایی که ویژه امام عصر نوشته شده، عبارت است از:

۱. کمال الدین و تمام النعمة؛ محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی مشهور به شیخ صدوق (۳۰۵-۳۸۱ هـ). او به دعای امام زمان (علیه السلام) به دنیا آمد و این کتاب را به دستور آن حضرت نوشت که از قدیمی ترین منابع روایی در این زمینه شمرده می‌شود.

۲. الغیبة؛ ابو عبدالله، محمد بن ابراهیم بن جعفر کاتب نعمانی مشهور به ابن ابی زینب از راویان بزرگ شیعه در اوایل قرن چهارم است. این کتاب در سال ۳۴۲ در حلب نگارش یافته و ۴۷۸ حدیث دارد.

۳. الفصول العشرة فی الغیبة؛ ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان معروف به شیخ مفید. موضوع اصلی آن، پاسخ به مهم ترین شبهاتی است که درباره وجود مبارک امام مهدی (علیه السلام) در دوران ایشان مطرح بوده است. نام‌های دیگر این کتاب «الاجوبة عن المسائل العشرة» و «المسائل العشرة فی الغیبة» است.

۴. اربع رسالات فی الغیبة؛ شیخ مفید. این کتاب به روش پرسش و پاسخ بوده و شامل مباحث غیبت، قیام و شبهات مربوط به امامت حضرت مهدی (علیه السلام) است.

۵. کتاب الغیبة للحجة؛ شیخ طوسی. این کتاب از بهترین، مهم‌ترین و کامل‌ترین منابع شیعه در مسأله غیبت امام مهدی (علیه السلام) است. این کتاب شامل دلایل عقلی و نقلی وجود امام مهدی (علیه السلام)، غیبت، ظهور، علایم ظهور و فضایل و سیره آن امام (علیه السلام) است.

این کتاب چون در بغداد و با استفاده از دو کتابخانه بزرگ شیعه نوشته شده و مؤلف آن به بسیاری از اصول قدما دسترسی داشته است، اهمیت فراوانی دارد.

۶. معجم احادیث الامام المهدی (علیه السلام)؛ این مجموعه روایی نفیس و ارزشمند، با تلاش برخی از محققان

به انجام رسیده است. این گروه کوشیده‌اند تا در حدّ توان، روایات مربوط به امام مهدی (علیه السلام) را از کتاب‌های فریقین، جمع آوری کنند و در اختیار پژوهشگران و علاقه مندان قرار دهند. حاصل این سعی و تلاش پسندیده، دوره‌ای پنج جلدی است که روایات را به ترتیب معصومان (علیه السلام) از وجود مقدس پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) تا آخرین معصوم (علیه السلام) فرا روی خوانندگان قرار می‌دهد.

گفتنی است تعداد کتاب‌های نوشته شده - که تمام یا مقداری از بحث خود را به امام مهدی (علیه السلام) اختصاص داده‌اند - بیش از اینها است.

ب. منابع عامه

محدثان اهل سنت، توجّه خاصی به احادیث امام مهدی (علیه السلام) داشته‌اند. برخی از پژوهشگران نام ۱۶۰ نفر از آنان را - که تألیف مستقلّی درباره امام مهدی (علیه السلام) داشته یا احادیث مربوط به آن حضرت را در کتاب‌های خود آورده‌اند - بیان کرده‌اند. در اینجا به معرفی برخی از کتاب‌های اهل سنت می‌پردازیم.

یک. قبل از تولد امام مهدی (علیه السلام)

کتاب‌های زیر قبل از تولّد حضرت مهدی (علیه السلام) به نگارش درآمده است:

۱. کتاب الجامع؛ معمر بن راشد ازدی (م ۱۵۱هـ). این کتاب در آخر المصنّف صنعانی، چاپ شده است.

۲. الرسالة؛ محمد بن ادریس شافعی (م ۲۰۴هـ)

۳. المصنّف صنعانی (م ۲۱۱هـ)

۴. الفتن؛ نعیم بن حماد بن معاویة بن الحارث الخزاعی المروزی (م ۲۲۹هـ)

۵. المصنف فی الاحادیث و الآثار؛ ابی بکر عبدالله بن محمد بن ابی شیبۃ الکوفی العبسی (م سال ۲۳۵ هـ).
شانزده حدیث پایانی آن، در مورد امام مهدی (علیه السلام) است.

۶. مسند احمد؛ نوشته احمد بن حنبل ابو عبدالله الشیبانی (م ۲۴۱ هـ). احادیث امام مهدی (علیه السلام) در این کتاب به طور پراکنده آمده است.

دو. بعد از تولد امام مهدی (علیه السلام)

کتاب‌های زیر بعد از ولادت امام مهدی (علیه السلام) (یعنی سال ۲۵۵ هـ) نوشته شده است.
۱. سنن ابی داود؛ سلیمان بن اشعث ابو داود السجستانی الأزدی (م ۲۷۵ هـ). این کتاب یکی از صحاح سته و از معتبرترین کتاب‌های اهل سنت است. در جلد چهارم بخشی را با نام «کتاب المهدی» آورده که در آن دوازده حدیث درباره آن حضرت بیان شده است. از نکات مهم آن آوردن حدیث دوازده خلیفه در کتاب المهدی است. که نشان می‌دهد از نظر نویسنده، امام مهدی (علیه السلام) یکی از آن دوازده خلیفه‌ای است که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) معرفی کرده است.

۲. سنن ابن ماجه؛ محمد بن یزید ابو عبدالله القزوی (م ۲۷۵ هـ). این کتاب نیز یکی از صحاح سته می‌باشد.
۳. سنن ترمذی؛ محمد بن عیسی ابو عیسی الترمذی السلمی (م ۲۷۹ هـ). این کتاب نیز یکی دیگر از صحاح سته شمرده می‌شود.

۴. بغیة الرائد فی تحقیق مجمع الزوائد و منبع الفوائد؛ نورالدین علی بن ابی بکر هیشمی (م ۸۰۷ هـ). وی در باب «ما جاء فی المهدی» ۲۲ حدیث می‌آورد.

سه. در عصر غیبت کبری (بعد از سال ۳۲۹ هـ)

۱. صحیح ابن حبان؛ محمد بن حبان ابو حاتم التمیمی البستی السجستانی (م ۳۵۴ هـ)

۲. موارد الظَّمان الى زوائد ابن حبان؛ نورالدين هيثمي (م ۸۰۷ هـ)

۳. المعجم الاوسط؛ ابوالقاسم سليمان بن احمد الطبراني (م ۳۶۰ هـ). اين كتاب در ده جلد چاپ شده است، اما چون بر حسب راويان تنظيم شده لذا احاديث امام مهدي (عليه السلام) در سراسر آن پراکنده است.

۴. المستدرک على الصحيحين؛ محمد بن عبدالله ابو عبدالله الحاكم النيشابوري (م ۴۰۵ هـ)

۵. السنن الواردة في الفتن و غوائلها و الساعة و اشراطها؛ ابی عمرو عثمان بن سعيد المقرئ الداني (م ۴۴۴ هـ)

هـ. اين كتاب معروف به سنن داني است. از جلد پنجم صفحه ۱۰۲۹ «باب ما جاء في المهدي» شروع می شود و چهل حديث دارد.

چهار. کتاب‌های ویژه حضرت مهدي (عليه السلام)

منابع پيشين، احاديث مربوط به حضرت را بيان نموده‌اند و منابع ذيل، اختصاصاً به اين موضوع پرداخته‌اند:

۱. الاربعين؛ ابونعيم اصفهاني (م ۴۳۰ هـ)

۲. البيان في اخبار صاحب الزمان؛ ابو عبدالله محمد بن يوسف بن محمد كنجي شافعي (م ۶۵۸ هـ)

۳. الفصول المهمّة؛ علي بن محمد بن احمد مالكي مشهور به ابن صباغ (م ۸۵۵ هـ)

۴. الصواعق المحرقة؛ ابوالعباس شهاب الدين، احمد بن محمد بن علي بن حجر هيثمي شافعي (م ۹۷۴ هـ)

۵. البرهان في علامات مهدي آخر الزمان؛ علاء الدين علي بن حسام الدين مشهور به متقي هندی (م ۹۷۵ هـ)

۶. موسوعة المهدی المنتظر؛ دکتر عبدالعلیم عبدالعظیم البستوی. وی در دو جلد به بررسی ۳۸۸ حدیث مهدوی می‌پردازد.